

Utrecht University

Positief blijven, open staan en willen leren

*Effectiviteitsonderzoek van het project van Saïd & Lody
over statushouders bij het Anne Frank Huis*

Bachelorproject ASW 2018-2019

Robin Stuiver - 5612063

Friso Hoeneveld

6304 woorden

Abstract

This study examines the influence of a visit to the Anne Frank House on the image of Jewish people as seen by Dutch status holders (refugees with a residence permit). This study investigates whether the perception about Jewish people has changed and which aspects of the project ensure that the project is effective, according to those involved. This study contains both quantitative and qualitative research methods. A questionnaire was conducted among 43 Dutch status holders. Also, 8 people involved in the Saïd and Lody projects were interviewed. Results show that the image about Jewish people improved positively over time, but only if status holders went to the Anne Frank House. In addition, a strong correlation is measured between the self-reported knowledge about Jewish people and the extent to which status holders indicate that they like Jewish people. Furthermore, the relationship between the visit to the Anne Frank House and the changing image of Jewish people appears to be fully mediated by the knowledge that status holders have of Jewish people. Finally, the focus on the adult learning process, the structure of the program and the project leaders appear to influence the effectiveness of the project.

Keywords: Status Holders; Imaging; Religion; Adult Education; Museums

Inleiding

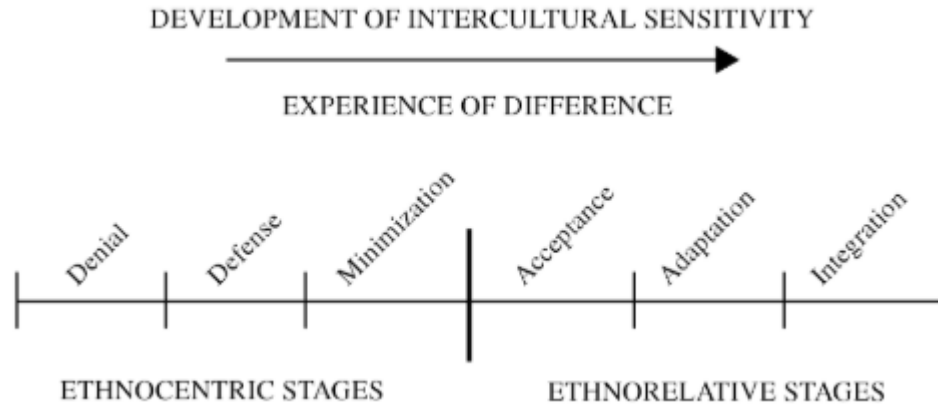
In de periode van 2014 tot 2016 vond er in Nederland een grote toename van asielaanvragen plaats (VluchtelingenWerk Nederland, 2018). Gedurende deze periode kwamen naar verhouding vooral veel Syriërs en Eritreeërs naar Nederland. Onderzoek naar deze nieuwste groepen statushouders in Nederland staat nog in de kinderschoenen, want de eerste rapporten zijn recentelijk gepubliceerd (Sterckx & Fessehazion, 2018; Dagevos, Huijnk, Maliepaard, & Miltenburg, 2018). Over het algemeen zijn de attitudes tegenover vluchtelingen positief (Murray & Marx, 2013). Attitudes jegens legale en illegale migranten blijken negatiever. In Nederland zijn attitudes jegens migranten gemengd (Gijsberts, Vervoort, Havekes, & Dagevos, 2010). Hoewel een meerderheid van de bevolking de voordelen van een samenleving met verschillende culturen ziet en een voorstander is van gelijke rechten, bestaat er ook weerstand tegen de aanwezigheid van migranten. Onderzoek naar spanningen in de samenleving toont aan dat de meeste spanningen worden ervaren tussen religieuze groepen en groepen met- en zonder migratieachtergrond (Schmeets & De Witt, 2017). De religieuze achtergrond van niet-westerse migranten in Nederland is meer dan 40 procent moslim, 20 procent christelijk en 17 procent

rekent zich tot een andere religieuze groepering (Schmeets, 2018). Van de Syriërs is driekwart moslim en acht procent christen (Dagevos et al., 2018), bij de Somaliërs beschouwt bijna iedereen zich als moslim (Andriessen, Gijsberts, Huijnk, & Nicolaas, 2017) en onder Eritreërs zijn velen Eritrees-orthodox (christen) en een enkele moslim (Sterckx et al., 2018). Uit onderzoek blijkt dat de onderlinge verhoudingen tussen religieuze groepen niet altijd positief zijn (Staetsky, 2017; Van Wonderen & Wagenaar, 2015)

Literatuur over de meeste recente migrantengroepen in Nederland is schaars en literatuur over veranderende beeldvorming of attitudes van statushouders bestaat nog niet. Dit onderzoek zal daarom met nieuwe inzichten bijdragen aan de wetenschappelijke literatuur. Onderzoek naar beeldvorming tussen etnische en religieuze groepen is relevant, omdat er op dit moment veel spanningen tussen deze groepen in de samenleving worden ervaren. Het doel van deze studie is dan ook om te onderzoeken hoe de beeldvorming tussen etnische en religieuze groepen mogelijk verbeterd zou kunnen worden.

Het Van Dale woordenboek geeft de volgende definitie van het woord beeldvorming: “de geleidelijk ontstaande opvatting over iets” (www.vandale.nl). Beeldvorming wordt hier dus beschreven als een proces. Hoe iemand ergens over denkt ontstaat geleidelijk aan. Onderzoek bevestigt dat attitudes en begrip over etniciteit en discriminatie niet van nature bij de geboorte aanwezig zijn, maar dat deze ontwikkeld moeten worden (Brown & Bigler, 2005; Quintana, 1998). De ontwikkeling van beeldvorming kan beschreven worden aan de hand van de *Developmental Model of Intercultural Sensitivity (DMIS)* van Bennett (Bennett, 2017; Bennett & Bennett, 2004). Volgens dit ontwikkelingsmodel wordt de werkelijkheid geconstrueerd door de eigen perceptie. Het vermogen om meer complexe persoonlijke ervaringen met anderen te hebben, wordt interculturele sensitiviteit genoemd.

De DMIS bestaat uit zes fasen, die achtereenvolgens doorlopen worden (Figuur 1). De eerste drie fasen zijn etnocentrisch. In deze fasen kijkt men naar de werkelijkheid vanuit het perspectief van de eigen cultuur. De laatste drie fasen zijn cultuurrelatief. In deze fasen worden andere culturen als alternatieve perspectieven gezien om de werkelijkheid mee te construeren (Bennett, 2017).

Figuur 1: The Developmental Model of Intercultural Sensitivity (Bennett & Bennett, 2004).

Volgens dit model wordt men meer cultuursensitief naarmate men complexere ervaringen heeft met een andere cultuur (Bennett, 2017). In de ontkenningfase is men niet bewust van culturele verschillen. In de fase van weerstand worden culturele verschillen ervaren en komen vooral wij-zij perspectieven naar voren. Er is een verschil te zien tussen de dominante en inferieure culturen. De dominante culturen kunnen andere groepen stereotyperen en er kunnen gevoelens van angst voorkomen. De inferieure culturen proberen de culturele identiteit te beschermen tegen de poging van de dominante groep om te assimileren. Bij de fase van minimalisatie is men bewust van oppervlakkige culturele verschillen. De fase van aanvaarding is vervolgens de eerste fase waarbij men de wereld ziet vanuit verschillende culturele contexten. Men erkent en waardeert in deze fase de culturele verschillen en het is mogelijk om de cultuur te zien vanuit het perspectief van de ander. De stap naar de fase van aanpassing vindt plaats wanneer oppervlakkig contact met andere culturen intenser wordt, bijvoorbeeld door naar het buitenland te gaan of te werken in een multicultureel team. In de integratiefase gaat het tenslotte over het vormen van de identiteit. Hierbij is men in staat meerdere referentiekaders te gebruiken, maar blijft men bewust van de eigen grenzen.

Onderzoek naar religieuze beeldvorming in Groot-Brittannië laat de onderlinge verhoudingen zien tussen de drie meest voorkomende religies: het christendom, de islam en het jodendom (Staetsky, 2017). Zo blijkt dat geen enkele groep vrijgesteld kan worden van antisemitische attitudes. In de christelijke gemeenschap en de niet-religieuze gemeenschap komen enkele antisemitische attitudes voor, maar tegelijkertijd bevatten deze groepen geen verhoogd niveau van antisemitische attitudes. In de moslimgemeenschap blijkt daarentegen dat er

meer mensen zijn die enkele antisemitische ideeën hebben en er ook vaker extreem antisemitische ideeën voorkomen. In vergelijking met de niet-religieuze groep hebben de streng religieuze christenen net iets minder antisemitische attitudes en streng religieuze moslims juist meer antisemitische attitudes tegenover joden. Voor zowel christenen als moslims geldt dat degene met de strengste antisemitische attitudes degenen zijn die het meest frequent de kerk of moskee bezoeken. Ook in Nederland blijken islamitische jongeren iets vaker dan andere religieuze groepen minder positief te zijn over joden (Van Wonderen & Wagenaar, 2015).

Uit onderzoek blijkt dat kennis over de islam vooroordelen tegen moslims vermindert en zo de beeldvorming verbetert (Mansouri & Vergani, 2018). Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de feitelijke kennis en zelf-gerapporteerde kennis. Deze lijken een verschillend effect op vooroordelen te hebben. Zo wordt feitelijke kennis geassocieerd met minder vooroordelen en lijkt zelf gerapporteerde kennis juist gelinkt te zijn aan het hebben van meer vooroordelen.

Daarnaast blijkt uit meta-onderzoek dat kennis, net als angst en empathie, als mediators dienen op de relatie tussen intergroepscontact en de vermindering van vooroordelen. Het leerproces dat aan het opdoen van kennis bij volwassenen ten grondslag ligt wordt weergegeven aan de hand van het andragogische model en bevat vijf assumpties voor leren (Kapur, 2015): (1) de leerling is zelfsturend en niet afhankelijk van de leraar, (2) de leerling betreedt een leersituatie met een grote hoeveelheid levenservaring, (3) het leerproces wordt extra gestimuleerd wanneer de leerlingen het idee hebben dat zij iets moeten weten of doen om effectiever te werk te kunnen gaan in hun eigen leven (Kapur, 2015; Soren, 2009), (4) volwassenen zijn gemotiveerd om te leren wanneer zij een probleem ervaren in hun eigen leven, dus het leerproces dient probleemgericht of taakgericht te zijn (Kapur, 2015), en (5) volwassenen zijn gemotiveerd om te leren door interne factoren, zoals eigenwaarde, grotere zelfvertrouwen en herkenning. Externe factoren zoals druk vanuit autoritaire figuren of salarisverhogen zijn minder belangrijk (Wynne, 2002). Volwassenen leren voornamelijk omdat zij zelf willen veranderen. Dit kan gaan om verandering in attitude, kennis, gedrag, vaardigheden of hoe er gedacht wordt over dingen (Russell, 2006; Wynne, 2002).

In deze studie wordt een project van Saïd Bensellam en Lody van de Kamp nader onderzocht. Saïd en Lody werken in Amsterdam samen met statushouders. Dit doen zij in samenwerking met het ROC van Amsterdam (ROCvA), waar de statushouders een opleiding volgen, en het Anne Frank Huis. Het project is onderdeel van de opleiding, waarbij Lody met de

statushouders naar het Anne Frank Huis gaat. Het doel van de excursie naar het Anne Frank Huis is om kennis en bewustzijn bij te brengen over polarisatie, uitsluiting en discriminatie, en waar dit toe dit kan leiden (Storms & Janssens, 2018). Hiermee wordt gepoogd generaliserende beeldvorming te doorbreken (Storms & Janssens, 2018). Beeldvorming wordt hier gedefinieerd als “ongefundeerde negatieve meningen over andere individuen”. Meningen worden gebaseerd op etniciteit, cultuur of religie. Op basis hiervan is de volgende onderzoeksvraag opgesteld: *Welke invloed heeft een bezoek aan het Anne Frank Huis op de beeldvorming van Nederlandse statushouders over joodse mensen?* Deze vraag zal worden beantwoord worden aan de hand van twee deelvragen: *Verandert de beeldvorming van statushouders ten aanzien van joodse mensen?* en *Welke aspecten zorgen er volgens betrokkenen voor dat de excursie effectief is?*

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zijn er enkele hypothesen opgesteld. Uit onderzoek blijkt dat moslims het meest negatief zijn over joodse mensen (Staetsky, 2017; Van Wonderen & Wagenaar, 2015). Statushouders in Nederland hebben voornamelijk een islamitische achtergrond, in kleine mate een christelijke achtergrond en bij uitzondering een andere geloofsovertuiging (Andriessen et al., 2017; Dagevos et al., 2018; Schmeets, 2018; Sterckx, 2018). Daarnaast blijkt dat bepaalde opvattingen van migranten kunnen veranderen naarmate zij langer in het gastland verblijven. Op basis van deze literatuur wordt in deze studie de volgende hypothese opgesteld:

H1: Nederlandse statushouders zijn nu positiever over joodse mensen dan toen zij nog in het land van herkomst woonden.

Uit onderzoek blijkt dat er enkele aspecten zijn van museumbezoek die kunnen leiden tot gedragsverandering. Dit betreft allereerst de motivatie die geprikkeld wordt om meer proactief te worden in de manier hoe men zelf leeft. Daarnaast gaat het ook over de onverwachte emotionele reacties die een museumbezoek teweegbrengt en het begrip dat wordt opgewekt voor andere culturen en attitudes. Tot slot telt de ervaren echtheid van het onderwerp mee, wat betekent dat het museumbezoek meer effect heeft naarmate het onderwerp realistischer aanvoelt (Soren, 2009).

H2: Statushouders die op excursie zijn geweest zijn positiever over joodse mensen dan statushouders die niet op excursie zijn geweest.

Uit onderzoek blijkt dat kennis over de islam vooroordelen tegen moslims vermindert en zo de beeldvorming ten aanzien van deze groep verbetert (Mansouri & Vergani, 2018). Daarom wordt in deze studie onderzocht of kennis over joodse geschiedenis de beeldvorming over joden verbetert.

H3: Statushouders met meer kennis over joodse mensen zijn positiever over deze groep in vergelijking tot statushouders met minder kennis over joodse mensen.

Uit metaonderzoek blijkt dat kennis als mediator dient op de relatie tussen intergroepscontact en de vermindering van vooroordelen (Pettigrew & Tropp, 2008). Aangezien de excursie een leersituatie betreft waarin statushouders kennis op zullen doen over joodse mensen en geschiedenis, is de volgende hypothese opgesteld:

H4: Kennis dient als mediator op de relatie tussen het bezoek aan het Anne Frank Huis en de beeldvorming over joodse mensen.

Daarnaast zijn er enkele verwachtingen opgesteld. Zoals in de literatuur is besproken, zijn er enkele punten die het leerproces van volwassenen bevorderen (Kapur, 2015). De eerste verwachting is dan ook dat deze aspecten van het leerproces aanwezig zullen zijn bij de excursie. Daarnaast blijken bepaalde aspecten in musea invloed te hebben op gedragsverandering bij mensen (Soren, 2009). Daarom is de tweede verwachting dat deze aspecten terug te vinden zijn in het programma.

Methode

Design

Het project van Lody van de Kamp met groepen statushouders van het ROCvA staat centraal in dit onderzoek. De groepen statushouders hebben een excursie naar het Anne Frank Huis in Amsterdam. Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, wordt bij deze studie gebruik gemaakt van zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksmethoden. Het combineren van de onderzoeksmethoden draagt bij aan de triangulatie van het onderzoek.

Voor het kwantitatieve gedeelte zal een vragenlijst gebruikt worden. Data van vragenlijsten is verzameld op basis van zelfrapportages en is geschikt voor informatie over eerdere gedragingen, eigenschappen, ervaringen en meningen (Neuman, 2014). Idealiter zouden

de vragenlijsten voorafgaand (pre-test) en na afloop (posttest) van het project worden afgenomen, want enkel een posttest kan ervoor zorgen dat het onderzoek niet sterk genoeg is om effecten te meten (Bonate, 2000). Bij de excursie is er echter slechts één meetmoment mogelijk, na afloop van het bezoek bij het Anne Frank Huis. Dit betekent dat er alleen een posttest plaats zal vinden. Om toch vergelijkingen te kunnen maken wordt gebruik gemaakt van een controlegroep. Deze statushouders bevinden zich bij het ROCvA en zijn niet naar het Anne Frank Huis geweest met Lody van de Kamp. Met de vragenlijst wordt data verzameld over meningen en attitudes van statushouders jegens joodse mensen. Daarnaast gaat de vragenlijst over of en welke kennis de onderzoeksgroep heeft opgedaan. Er zijn enkele voorzorgsmaatregelen genomen bij het ontwikkelen van de vragenlijst. De vragenlijst bevat geen vragen die persoonlijk of confronterend zijn. Daarnaast is de vragenlijst zowel in het Nederlands als in het Engels in begrijpelijke taal geschreven en bestaat inclusief uitleg uit één A4 papier (bijlage II). De genoemde voorzorgsmaatregelen zijn genomen, omdat het een kwetsbare onderzoeksgroep betreft. Op deze manier blijft het onderzoek ethisch verantwoord.

Verder zullen er semigestructureerde interviews worden afgenomen. Het doel van een interview is om een stukje van de sociale wereld te zien vanuit het perspectief van de geïnterviewde (Boeije, 2014). De geïnterviewde kan hierbij zijn of haar meningen of ideeën geven. Een semigestructureerd interview houdt in dat er gedeeltelijk wordt vastgehouden aan de gestructureerde inhoud, formulering, volgorde en antwoordkeuze van de vragen. De inhoud is gedeeltelijk afhankelijk van de situatie. Er wordt in deze studie dan ook gebruik gemaakt van een topiclijst (bijlage III). De interviews worden afgenomen bij betrokkenen van de projecten van Saïd Bensellam en Lody van de Kamp. Onder de betrokkenen worden mensen geschaard die contact hebben met de doelgroep waar Saïd en Lody mee samenwerken en die zij meenemen op excursie. Voor het afnemen van de interviews is gekozen voor de werklocaties van de participanten. Bij het kiezen van de omgeving kan het beste gekozen worden voor een locatie waar het bestudeerde onderwerp zich het beste vertoont (Boeije, 2014). De participanten staan tijdens hun werk in contact met het project van Saïd en Lody, vandaar dat de werklocaties het meest relevant zijn. Deze data dienen als kennisverbreding voor de onderzoekers en bieden ondersteuning voor de gevonden kwantitatieve resultaten.

Participanten

Deze studie bevat doelgerichte steekproeven. De participanten uit de steekproef zijn statushouders in Nederland die met Lody van de Kamp op excursie naar het Anne Frank Huis gaan. De groep bestaat uit 24 participanten, waarvan 14 mannen en 10 vrouwen. Alle statushouders zijn 18 jaar of ouder. De statushouders zijn van Syrische, Eritrese of Somalische afkomst, maar specifieke gegevens zijn onbekend wegens privacy redenen. Zij hebben vooral een islamitische of orthodox-christelijke achtergrond. Het is niet mogelijk deel te nemen aan dit onderzoek met een joodse achtergrond. De controlegroep bestaat uit statushouders in Nederland die niet naar het Anne Frank huis zijn geweest. Deze groep bestaat uit 19 statushouders. De man-vrouw verhouding, verdeling in religieuze en etnische achtergrond zijn onbekend wegens privacy redenen.

De kwalitatieve onderzoeksgroep bestaat uit 8 participanten. Zij bestaan uit Saïd en Lody zelf, mensen waarmee zij samenwerken of mensen die op een andere manier in contact staan met de deelnemers van de excursies. De participanten moeten meer informatie kunnen geven over de beeldvorming van de participanten of de werkwijze en effectiviteit van het project.

Procedure

Na de ontwikkeling van de vragenlijst, waarbij rekening werd gehouden met bovengenoemde voorwaarden, werd allereerst toestemming gevraagd aan Lody van de Kamp. Er werd toestemming gegeven, maar het zou afhankelijk blijven van de gebeurtenissen en de kwetsbaarheid van de participanten na afloop van de excursies of het mogelijk zou zijn om de vragenlijst af te nemen. De onderzoekers waren aanwezig tijdens de gehele excursie en volgden het programma, net zoals de participanten. Het programma duurde ongeveer drie uren. Wel bleven de onderzoekers zo veel mogelijk op afstand, zodat het programma niet verstoord zou worden. Na afloop van het programma werden de onderzoekers aangekondigd en werden de vragenlijsten individueel ingevuld. Bij de vragenlijsten was informatie toegevoegd over ethische aspecten en uitleg over de manier van antwoorden. De onderzoekers gaven uitleg over de manier van invullen. Daarna zaten de participanten in groepjes met een begeleider, die de vragenlijst zelf niet invulde, om de vragen nogmaals door te spreken en te helpen om de vragen zo goed mogelijk in te vullen. De onderzoekers waren in de ruimte aanwezig ter ondersteuning.

Voor het afnemen van de interviews werd er allereerst persoonlijk of via de mail contact gezocht. Zo kon achterhaald worden of de participant geschikt was en kon hij of zij op de hoogte gesteld worden van het onderzoek. Bij bereidheid werd een afspraak op werklocatie bij de participant gemaakt om het interview af te nemen. Er is voor de werklocatie gekozen, omdat dit een plek kan zijn waar de participant zich prettig voelt. De interviews werden, op één na, opgenomen. De data werden na afloop getranscribeerd en geanonimiseerd. Vervolgens werden de transcripten teruggestuurd naar de participant voor goedkeuring, voordat de data werd gebruikt voor het onderzoek.

Meetinstrumenten

Om beeldvorming over joodse mensen te meten zal een versimpelde en verkorte versie van de *Dialogue Assessment Instrument* (DAI) vragenlijst worden afgenomen (Stephan, 1999). Dit is een Engelstalige vragenlijst die in 1999 is ontwikkeld en die onder andere de attitudes jegens andere etnische en culturele groepen beoogt te meten. De vragenlijst voor het huidige onderzoek is een verkorte en versimpelde versie. Zo is er een vraag toegevoegd uit de *Belief similarity scale* en de *intergroup relations optimism scale* van de DAI. Ook zijn er enkele vragen van een mede-onderzoeker voor een vergelijkbaar onderzoek toegevoegd. De huidige vragenlijst bevat 6 items en gebruikt een 5-puntslikertschaal. De bijbehorende antwoordopties zijn ‘helemaal niet mee eens’, ‘niet mee eens’, ‘neutraal’, ‘mee eens’ en ‘helemaal mee eens’.

Om erachter te komen welke aspecten van het project effectief zijn, worden er semi-gestructureerde interviews afgenomen. Voor deze interviews is een topic-lijst opgesteld (bijlage III). De topic-lijst dient als geheugensteun tijdens het interview, zorgt ervoor dat de meest relevante data wordt verzameld en de topic-lijst wordt na ieder interview weer vernieuwd naar de nieuwste inzichten (Boeije, 2014).

Data-analyse

Na afronding van de dataverzameling werden alle gegevens ingevoerd in het statistiekprogramma SPSS en op juistheid gecontroleerd (Allen et al., 2014). Voor het toetsen van hypothese 1 werd een gepaarde t-toets uitgevoerd. Hiermee werden de scores op vraag 2 “*Vandaag vind ik joodse mensen aardig*” vergeleken met vraag 1 “*Voordat ik naar Nederland kwam vond ik joodse mensen aardig*” voor zowel de testgroep als de controlegroep. Voor het toetsen van hypothese 2

werd een onafhankelijke t-toets uitgevoerd. Hiermee werden de scores op de vraag “*Vandaag vind ik joodse mensen aardig*” vergeleken voor de testgroep en de controlegroep. Voor het toetsen van hypothese 3 werd een Pearson correlatie uitgevoerd. Voorafgaand aan de analyses werden de assumpties gecontroleerd. Wanneer aan deze assumpties is voldaan wordt de Pearson correlatie gebruikt. Wanneer niet aan deze assumpties is voldaan wordt de Kendall’s Tau-B correlatietest gebruikt, omdat deze geschikt is voor kleine steekproeven. Voor het toetsen van hypothese 4 wordt een mediatieanalyse uitgevoerd middels PROCESS (Hayes, 2012).

Voorafgaand aan de analyse worden de assumpties gecontroleerd. Bij eventuele uitschieters of extreme gevallen zal ook een tweede analyse uitgevoerd worden, waarbij deze extreme gevallen zijn verwijderd uit de data.

Daarnaast worden de interviewtranscripten geanalyseerd middels het programma NVivo. Het analyseproces bij deze studie zal de stappen volgen zoals beschreven in Boeije (2014). Dit houdt in dat de data eerst open gecodeerd wordt, waarbij de data wordt gefragmenteerd. Vervolgens wordt de data axiaal gecodeerd, waarbij de losse fragmenten weer bij elkaar worden geplaatst. Tot slot vindt er selectieve codering plaats, waarbij wordt gezocht voor connecties tussen de categorieën, en de losse onderdelen dus worden geïntegreerd.

Resultaten

Allereerst werd hypothese 1 getoetst, waarbij werd onderzocht of de statushouders nu positiever zijn over joodse mensen dan toen zij nog in het land van herkomst woonden. Hiervoor is een gepaarde t-toets ($p = .05$) uitgevoerd voor 41 statushouders. De score op de vraag hoe aardig statushouders joodse mensen vandaag vonden ($M = 3.46$, $SD = 1.21$) bleek .11 punten hoger te zijn dan op de vraag hoe aardig zij joodse mensen vonden voordat zij in Nederland woonden ($M = 3.05$, $SD = 1.28$). Dit verschil bleek naar verwachting significant, $t(40) = 3.96$, $p < .001$, tweezijdig, met een klein effect, $d = 0.33$.

Wat opviel was dat de resultaten verschilden voor de groepen die al dan niet op excursie waren geweest. Voor deze analyse is per groep wederom een gepaarde t-toets ($p = .05$) uitgevoerd. Van de 17 statushouders die niet naar het Anne Frank Huis zijn geweest was de score op de vraag hoe aardig zij joodse mensen vandaag vonden ($M = 3.06$, $SD = 1.35$) 0.35 punten hoger dan op de vraag hoe aardig zij joodse mensen vonden voordat zij in Nederland woonden ($M = 2.71$, $SD = 1.40$). Dit verschil bleek, tegen verwachtingen in, niet significant, $t(16) = 1.85$, $p =$

.083. Cohen's d voor deze test gaf een klein effect, $d = 0.25$. Van de statushouders die wel naar het Anne Frank Huis zijn geweest was de score op de vraag hoe aardig zij joodse mensen vandaag vonden ($M = 3.75$, $SD = 1.03$) 0.46 punten hoger dan op de vraag hoe aardig zij joodse mensen vonden voordat zij in Nederland woonden ($M = 3.29$, $SD = 1.16$). Dit verschil bleek naar verwachting significant, $t(23) = 3.82$, $p = .001$. Cohen's $d = 0.42$, dus klein tot medium effect.

Voor hypothese 2 werd onderzocht of de statushouders die wel op excursie zijn geweest positiever over joodse mensen zijn dan statushouders die niet op excursie zijn geweest. Hiervoor is een onafhankelijke t -toets uitgevoerd. Volgens de Shapiro-Wilk test blijkt de assumptie van normaliteit geschonden te worden. Desondanks blijkt de t -toets robuust te zijn tegen kleine schendingen wanneer de steekproef redelijk groot is ($N > 40$) en de groepsgroottes relatief gelijk zijn (Allen et al., 2014). Beide voorwaarden zijn hier van toepassing, dus vandaar dat de analyse wel uitgevoerd kan worden. De Levene's test was niet-significant ($p = .48$), dus de assumptie voor gelijke variantie is niet geschonden. De groep die niet naar op excursie is geweest ($M = 3.06$, $SD = 1.345$) beoordeelde de vraag over hoe aardig zij joodse mensen vandaag vonden .69 punten lager, 95% CI [-1.44, 0.06], dan de groep die wel op excursie is geweest ($M = 3.75$, $SD = 1.032$). De t -toets bleek tegen verwachting in niet significant, $t(39) = -1.86$, $p = .07$, tweezijdig, met een medium effect $d = 0.58$.

Vervolgens is bij hypothese 3 onderzocht of de statushouders met meer kennis over joodse mensen positiever zijn over deze groep in vergelijking tot statushouders met minder kennis over joodse mensen. Hiervoor zou een bivariate Pearson correlatie uitgevoerd worden, maar de steekproef bleek de assumptie voor normaliteit te schenden. Om deze reden is er gekozen voor een alternatieve, non-parametrische analysetechniek die geschikt blijkt voor kleine steekproeven (Allen, Bennett, & Heritage, 2014). Kendall's tau-b laat zien dat de correlatie tussen de mate waarin statushouders gelijkenissen zien tussen henzelf en joodse mensen en de mate waarin statushouders joodse mensen aardig vinden sterk is en naar verwachting positief, $T = .56$, $p < .001$, tweezijdig, $N = 40$.

Tot slot werd hypothese 4 getoetst, waarbij werd onderzocht of kennis als mediator dient op de relatie tussen de excursie en de beeldvorming ten aanzien van joodse mensen. Hiervoor is een mediatieanalyse uitgevoerd met PROCESS (Hayes, 2012). Voorafgaand aan de interpretatie van de resultaten van de mediatieanalyse zijn verschillende assumpties geëvalueerd. De normaliteitsassumptie lijkt bij de *normal probability plot* van de gestandaardiseerde residuen

geschonden. Bij kleine schendingen is dit geen probleem (Allen et al., 2014). Vervolgens blijkt bij de spreidingsdiagram wel voldaan te zijn aan de assumpties van normaliteit, lineariteit en homoscedasticiteit. De boxplots laten zien dat er enkele uitschieters zijn. Volgens de Mahalanobis afstand overschrijdt de maximum score van 4.82 niet de kritieke grens, wat betekent dat er juist geen uitschieters zijn. De uitschieters kunnen niet zomaar verwijderd worden, omdat deze cases belangrijk zijn voor de onderzoeksgroep. Tot slot blijkt multicollineariteit bij een lage VIF score ($VIF = 1.25$) geen problemen op te leveren voor de interpretatie van de gegevens. Op basis van deze evaluatie is besloten door te gaan met de analyse en na afloop de analyse opnieuw uit te voeren waarbij de uitschieters verwijderd zijn. Het totale effect van het model ($N=40$) blijkt niet significant ($B_{\text{totaal}} = .69$, $t = 1.80$, $p = .08$). Het indirecte effect van de excursie op de beeldvorming via kennis blijkt significant ($b_{\text{indirect}} = .70$), 95% CI [.19, 1.33] en het directe effect van de excursie op de beeldvorming blijkt niet significant ($b_{\text{direct}} = -.01$, $t = -.02$, $p = 0.98$). Dit duidt naar verwachting op een volledige mediatie.

Na verwijdering van de uitschieters ($N=36$) blijken het totale effect van het model ($B_{\text{totaal}} = .00$, $t = .00$, $p = 1.00$), het indirecte effect ($b_{\text{indirect}} = .29$), 95% CI [-.03, .71] en het directe effect ($b_{\text{direct}} = -.29$, $t = -.92$, $p = .36$) allen niet significant. In dit geval blijkt er geen sprake van mediatie te zijn.

Leerproces

Uit de interviews komen een aantal dingen naar voren die betrekking hebben op het leerproces van de statushouders. Zo blijken de excursies op vrijwillige basis te zijn. Zij “*werken niet met mensen die niet willen komen*”. Voorafgaand aan, maar ook tijdens de excursie wordt de excursie relevant voor de statushouders gemaakt. Zo wordt aan hen uitgelegd waarom “*deze excursie belangrijk voor hen is*”. Verder sluit het programma aan bij de behoeften van de groep. Zo wordt er bij de invulling van het programma bijvoorbeeld rekening gehouden met de taal die zij spreken en de hoeveelheid kennis die zij al hebben van het onderwerp. Ook blijkt uit de interviews dat groepen met een vluchtelingenachtergrond die naar het Anne Frank huis komen een open houding hebben. Zij zitten vol met vragen. Zij zijn “*geïnteresseerd, hongerig en willen leren*”. Als laatste wordt ervoor gezorgd dat de groepen zich in het verhaal kunnen herkennen door aspecten te “*visualiseren*” en “*het gevoel over te brengen*”.

Programma

Uit interviews blijkt dat het programma als doel heeft om “*groepen de kans te geven die hier misschien niet zo makkelijk kunnen komen of weinig weten over dit verhaal*”. Het Anne Frank Huis behandelt thema's van identiteit, diversiteit en vooroordelen, waarbij wordt gepoogd deze dingen bespreekbaar te maken en het gesprek op gang te brengen. Bij de excursie met Lody van der Kamp naar het Anne Frank Huis gaan voornamelijk islamitische en orthodox-christelijke statushouders onder begeleiding van een joodse rabbijn naar het museum. Uit interviews blijkt dat dit spannend kan zijn, want “*sommige groepen hebben nog nooit een jood ontmoet*”. Dat een joodse rabbijn hen meeneemt kan “*dubbel voor hen zijn*”.

Bij het Anne Frank Huis wordt gebruik gemaakt van programma's die gericht zijn op specifieke doelgroepen, zoals groepen met een vluchtelingachtergrond. Het programma met Lody is daar weer een aangepaste, kleine versie van. De programma's zijn vrij simpel, “*want in die paar uurtjes kun je mensen niet met van alles volproppen*”. Één van de betrokkenen beschrijft met welk resultaat men blij is:

“Als zij al een aantal dingen, vijf, zes dingen kunnen meenemen van het verhaal, dan ben ik al tevreden. Ja, daar moet je realistisch over zijn. Kijk, en als ze echt geïnteresseerd zijn, dan hoop je dat ze een boek pakken, een filmpje kijken of wat dan ook, dat moeten ze vooral doen.”(CT, juni 2019)

Toch gebeurt er veel rondom het programma om alles in goede banen te leiden. Zo krijgen de statushouders al een introductieles van Lody op het Anne Frank verhaal, vind er een intake plaats *wanneer dat lukt* en is er enige tijd na de excursie een terugkoppeling met Lody over de groepen. In het programma wordt de verdieping opgezocht, worden hedendaagse situaties besproken en wordt de excursie persoonlijk gemaakt door te bespreken wat men zelf heeft gezien of meegemaakt.

Projectleiders

Uit de interviews blijkt dat degene die het project of de excursie leiden aan veel persoonlijkheidsaspecten moeten voldoen om geschikt te zijn voor deze rol. Al deze aspecten zijn onder te verdelen in de volgende categorieën: gevoel, houding en vaardigheden. Qua gevoel dienen de projectleiders zich betrokken te voelen bij de doelgroep en moeten zij het bijzondere gevoel van de excursie op de doelgroep over kunnen brengen. De houding van projectleiders

dient aandachtig te zijn richting de doelgroep, flexibel, open en positief. Daarnaast is het ook van belang dat zij waken voor de invloed van eigen vooroordelen richting de doelgroep. Tot slot dienen de projectleiders enkele vaardigheden te bezitten. Hierbij gaat het over het kunnen tonen van begrip, de leiding durven nemen, kunnen luisteren en de groep de ruimte geven wanneer zij dit nodig hebben. Daarnaast moet de doelgroep het idee hebben dat de projectleider te vertrouwen is, zodat er een bepaalde vertrouwensrelatie ontstaat. Dit kan bevorderend werken voor het aangaan van een gesprek over gevoelige onderwerpen. De projectleider moet dan dus in staat zijn deze relatie enige tijd te kunnen onderhouden.

Al met al lijkt het een hele lijst, maar het belangrijkste is dat de projectleiders oprecht zijn. Één van de participanten beschrijft het belang hiervan als volgt:

“... En in dit werk en in dit veld moet je een stukje kunnen geven. Als je dat stukje dus niet kan geven, dan werkt het gewoon niet. Want mensen voelen dat ook. Ze voelen die echtheid.” (SB, mei 2019)

Discussie

Uit onderzoek blijkt dat de onderlinge beeldvorming tussen religieuze groepen niet altijd positief is, ook niet jegens de joodse gemeenschap (Staetsky, 2017; Van Wonderen & Wagenaar, 2015). In Nederland worden er veel spanningen ervaren tussen religieuze groepen en groepen met en zonder migratieachtergrond (Schmeets & De Witt, 2017). De nieuwste migrantengroepen in Nederland hebben over het algemeen een islamitische achtergrond en in kleinere mate een orthodox-christelijke achtergrond (Andriessen et al., 2017; Dagevos et al., 2018; Sterckx, 2018). Deze studie heeft zich gericht op het onderzoeken van een project van Saïd en Lody die in Amsterdam samenwerken met statushouders en het Anne Frank Huis. Hierbij is onderzocht welke invloed het bezoek aan het Anne Frank Huis heeft op de beeldvorming van statushouders in Nederland over joodse mensen. Dit was van belang, omdat er tot nu toe weinig onderzoek is gedaan naar statushouders.

In deze studie is gebleken dat beeldvorming ten aanzien van joodse mensen over de tijd heen is veranderd in positieve zin. Dit resultaat was naar verwachting. Dit bleek echter alleen te gelden voor de groep die op excursie is geweest, wat tegen verwachting in was. Daarnaast blijkt dat enkel het bezoek aan het Anne Frank huis geen significante invloed heeft op de verandering

in beeldvorming over joodse mensen, maar dat deze relatie volledig gemedieerd wordt door de hoeveelheid kennis die zij hebben opgedaan over joodse mensen. Hoewel de niet-significante resultaten van het bezoek op het Anne Frank Huis en de beeldvorming in de eerste instantie tegen verwachting in waren, waren de resultaten van de mediatie wel naar verwachting.

In hypothese 1 is gesteld dat statushouders nu positiever zijn tegenover joodse mensen dan toen zij nog in het land van herkomst woonden. In deze studie blijkt dat de beeldvorming significant positiever is geworden over de tijd heen. Dit is in overeenstemming met de gevonden literatuur waarin werd gesteld dat opvattingen kunnen veranderen wanneer men in een ander land gaat wonen (Andriessen et al., 2017; Dagevos et al., 2018; Schmeets, 2018; Sterckx, 2018). Hierbij viel wel op dat deze significante resultaten alleen van toepassing waren op de groep die op excursie was geweest. Dit resultaat was tegen verwachting in. Een mogelijke verklaring hiervoor kan worden gevonden in het feit dat er in dit onderzoek alleen gebruik is gemaakt van een posttest, wat de resultaten heeft kunnen beïnvloeden (Neuman, 2014).

Bij hypothese 2 werd gesteld dat de statushouders die op excursie geweest zijn positiever waren tegenover joodse mensen zijn dan statushouders die niet op excursie zijn geweest. In deze studie bleek deze relatie niet significant, tegen verwachting in. Een mogelijke verklaring hiervoor wordt verderop bij hypothese 4 gegeven.

Bij hypothese 3 werd gesteld dat statushouders met meer kennis over joodse mensen ook positiever over deze groep waren dan statushouders met minder kennis over joodse mensen. Deze relatie bleek naar verwachting significant en is in overeenstemming met de gevonden literatuur (Mansouri & Vergani, 2018).

Tot slot werd in hypothese 4 gesteld dat kennis als mediator dient op de relatie tussen het bezoek aan het Anne Frank Huis en de beeldvorming over joodse mensen. Deze resultaten bleken naar verwachting significant en er werd een volledige mediatie aangetoond. Dit is in overeenstemming met de resultaten van de meta-analyse van Pettigrew en Tropp (2008). Deze mediatie geeft tevens een verklaring voor de niet-significante resultaten bij hypothese 2. Er was sprake van een volledige mediatie en daarbij dient de directe relatie tussen het bezoek aan het Anne Frank Huis en de beeldvorming over joodse mensen niet significant te zijn, zoals omschreven bij hypothese 2.

Uit de kwalitatieve analyses is gebleken dat er drie aspecten zijn die de effectiviteit van het project beïnvloeden, namelijk: de focus op het leerproces van volwassenen, de opbouw van

het programma en de invloed van de projectleiders. De resultaten van het leerproces zijn in overeenstemming met de literatuur over het andragogische model (Kapur, 2015). De aspecten van de opbouw van het programma komen enigszins overeen met de gevonden literatuur (Soren, 2009). De resultaten uit dit onderzoek blijken echter uitgebreider te zijn dan werd verwacht.

Dit onderzoek kent enkele limitaties. Allereerst is de gebruikte vragenlijst met zes vragen aan de korte kant. Een vragenlijst van drie of vier pagina's is over het algemeen geschikt (Neuman, 2014). Hoewel de statushouders een bijzondere doelgroep zijn en een vragenlijst van drie of vier pagina's voor hen te lang zou kunnen zijn, zou een uitgebreidere vragenlijst de wetenschap wel ten goede komen. Ten tweede is de vragenlijst op basis van zelfrapportage en gaat het over emoties. Daarom moet er rekening gehouden worden met de sociaalwenselijkheid van de antwoorden (Neuman, 2014). Hierdoor ontstaat de vraag of de gegeven antwoorden representatief zijn voor de steekproef. Ten derde bleek op basis van observaties dat de taalbarrière mogelijk voor problemen zorgde. Hoewel de vragenlijst zowel in het Nederlands als in het Engels beschikbaar was, hadden de respondenten veel hulp nodig bij het invullen van de vragenlijst. Het is mogelijk dat de respondenten bij de uitleg van de vragen onbewust beïnvloed werden in de manier waarop zij uiteindelijk de vragen hebben beantwoord. Als laatste vielen er enkele dingen op aan de vragen in de vragenlijst. Allereerst werd de vraag gesteld: *“Ik zie veel gelijkenissen tussen joodse mensen en mijzelf.”*. Het was de bedoeling dat de respondenten deze vraag zouden beantwoorden op basis van het religieuze aspect, waarbij zij hun eigen religie (christendom of islam) zouden vergelijken met het jodendom. De focus van de museumtour lag echter op de joodse geschiedenis in Nederland in oorlogstijd. Het is daarom mogelijk dat de respondenten, die zelf ook vanuit oorlogsgebieden zijn gekomen, deze vraag beantwoord hebben vanuit gelijkenissen op basis van hun vluchtelingenachtergrond. In dat geval zou de vraag verkeerd geïnterpreteerd zijn. Bovendien blijkt uit literatuur dat zelf gerapporteerde kennis over een onderwerp een ander effect heeft op vooroordelen en beeldvorming dan feitelijke kennis (Mansouri & Vergani, 2018). Zelf gerapporteerde kennis wordt geassocieerd met een toename van vooroordelen en beeldvorming. Aangezien in dit onderzoek juist een verbetering van de beeldvorming is geconstateerd ontstaat de vraag of bovenstaande vraag een goede maatstaf voor kennis is geweest. Een andere vraag die werd gesteld was: *“Voordat ik naar Nederland kwam vond ik joodse mensen aardig.”*. Aangezien er alleen een posttest heeft plaatsgevonden kan het beantwoorden van deze vraag beïnvloed zijn. Normaal gesproken wordt de afhankelijke variabele

twee keer gemeten, zowel voor als na het invoeren van de onafhankelijke variabele (Neuman, 2014). Een mogelijkheid is dat de respondenten door de excursie beïnvloed zijn in hun emoties, waardoor zij een referentiekader hebben ontwikkeld en daarbij het idee hadden dat zij in het verleden veel negatiever dachten dan vandaag de dag. Hier is nog geen onderzoek naar gedaan, dus hier zou naar gekeken kunnen worden bij vervolgonderzoek.

Er zijn enkele aanbevelingen voor vervolgonderzoek. Allereerst is het noodzakelijk dat het aantal onderzoeken naar dit onderwerp toeneemt, omdat er op dit moment nog relatief weinig bekend is over deze doelgroep. Daarnaast is het hierbij belangrijk dat er, net zoals in dit onderzoek, gebruik wordt gemaakt van meerdere onderzoeksmethodes. Het gebruik van meerdere onderzoeksmethodes zorgt ervoor dat het onderzoek sterker wordt. Verder wordt voor vervolgonderzoek aangeraden om een grotere en meer diverse steekproef te gebruiken. In dit onderzoek bestond de kleine steekproef uit statushouders uit Syrië en Eritrea. Daarom kunnen er nog geen uitspraken gedaan worden over statushouders uit andere gebieden. Ook wordt geadviseerd om gebruik te maken van een *pretest* om vertekeningen in de resultaten tegen te gaan. Wellicht is het ook mogelijk om de vragenlijst langer te maken en daarbij simpelere vragen te gebruiken.

Concluderend kan worden gesteld dat de excursie naar het Anne Frank Huis zorgt voor positievere beeldvorming van statushouders ten aanzien van joodse mensen. Daarnaast dragen de opbouw van het programma, de houding van de projectleiders en de focus op het leerproces van volwassenen bij aan de effectiviteit van het project. Dit onderzoek heeft bijgedragen aan een leemte in de wetenschappelijke literatuur naar beeldvorming van de meest recente migrantengroepen. Daarnaast dragen Saïd en Lody met hun project in de praktijk op een effectieve manier bij aan een positievere beeldvorming tussen groepen. Dit soort projecten zouden, op grote schaal, wellicht bij kunnen dragen aan een vermindering van ervaren spanningen in de samenleving.

Referentielijst

- Allen, P., Bennett, K., & Heritage, B. (2014). *SPSS Statistics Version 22: A practical guide*. Melbourne, Australië: Cengage Learning.
- Andriessen, I., Gijssberts, M., Huijnk, W., & Nicolaas, H. (2017). *Gevlucht met weinig bagage: De leefsituatie van Somalische Nederlanders*. Verkregen op 28 mei, 2019, van https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2017/Gevlucht_met_weinig_bagage.
- Bennett, M. (2017) *Development model of intercultural sensitivity*. In Kim, Y (Ed) International encyclopedia of intercultural communication. Verkregen op 2 juni, 2019, van https://www.researchgate.net/profile/Milton_Bennett2/publication/318430742_Developmental_Model_of_Intercultural_Sensitivity/links/5c49d6c6299bf12be3e05f91/Developmental-Model-of-Intercultural-Sensitivity.pdf
- Bennett, J. M., & Bennett, M. J. (2004). Developing Intercultural Sensitivity: An Integrative Approach to Global and Domestic Diversity. In Landis, D., Bennett, J. M., & Bennett, M. J. (Eds.), *Handbook of Intercultural Training* (p. 147-165). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Boeije, H. R. (2014). *Analysis in Qualitative Research*. London, England: Sage.
- Brown, C. S., & Bigler, R. S. (2005). Children's Perceptions of Discrimination: A Developmental Model. *Child Development*, 76(3), 533-553. Verkregen op 29 maart, 2019, van https://www.jstor.org/stable/pdf/3696450.pdf?casa_token=-.
- Dagevos, J., Huijnk, W., & Maliepaard, M. (2018). *Syriërs in Nederland: Een studie over de eerste jaren van hun leven in Nederland*. Verkregen op 28 mei, 2019, van https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2018/Syriërs_in_Nederland
- Gijssberts, M., Vervoort, M., Havekes, E., & Dagevos, J. (2010). *Maakt de buurt verschil?: De relatie tussen de etnische samenstelling van de buurt, interetnisch contact en wederzijdse beeldvorming*. Verkregen op 28 mei, 2019, van https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2010/Maakt_de_buurt_verschil.
- Hayes, A. F. (2012). PROCESS: A Versatile Computational Tool for Observed Variable Mediation, Moderation, and Conditional Process Modeling. Verkregen op 16 juni, 2019, van <http://afhayes.com/public/process2012.pdf>.
- Kapur, S. (2015). Andragogy: The Adult Learning Theory. *Indian Journal of Adult Education*, 76, 50-60. Verkregen op 2 juni, 2019, van

https://www.researchgate.net/publication/281373854_Andragogy_The_Adult_Learning_Theory

- Mansouri, F., & Vergani, M. (2018). Intercultural contact, knowledge of Islam, and prejudice against muslims in Australia. *International Journal of Intercultural Relations*, 66, 85-94. doi: 10.1016/j.ijintrel.2018.07.001
- Neuman, W. L. (2014). *Understanding Research*. London, England: Pearson.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922-934. doi: 10.1002/ejsp.504
- Quintana, S. M. (1998). Children's developmental understanding of ethnicity and race. *Applied & Preventive Psychology*, 7, 27-45. Verkregen op 14 april, 2019 van <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0962184998800206?token=7BA51315C269F9E08DDD277CC8D5221BA47A87590A92476F09D817FD598B09CF8AFDD5E1BC9DA1CDA C220DBD83627E3B>.
- Russell, S. S. (2006). An Overview of Adult -Learning Processes. *Urologic Nursing*, 26(5), 349-370. Verkregen op 2 juni, 2019, van <https://pdfs.semanticscholar.org/ced2/59d7189a57984fe45318c6f877726d55b103.pdf>
- Schmeets, H. (2018). *Statistische Trends: Wie is religieus, en wie niet?* Verkregen op 28 mei, 2019, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/43/wie-is-religieus-en-wie-niet->.
- Schmeets, H., & De Witt, S. (2017). Bevolkingstrends: *Gerapporteerde spanningen in de samenleving en eigen ervaringen daarmee*. Verkregen op 28 mei, 2019, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2017/15/ervaren-spanningen-in-de-samenleving>.
- Soren, B. J. (2009). Museum experiences that change visitors. *Museum Management and Curatorship*, 24(3), 233-251. doi:10.1080/09647770903073060
- Staetsky, L. D. (2017). *Antisemitism in contemporary Great Britain: A study of attitudes towards Jews and Israel*. Verkregen op 28 mei, 2019, van <https://archive.jpr.org.uk/download?id=3312>.
- Stephan, W. G. (1999). *A Survey for Use in Evaluating Dialogue Programs*. Verkregen op 29 april, 2019, van http://ncdd.org/exchange/files/docs/walter_stephan.pdf.
- Sterckx, L., Fessehazion, M., & Teklemariam, B. (2018). *Eritrese statushouders in Nederland: Een kwalitatief onderzoek over de vlucht en hun leven in Nederland*. Verkregen op 28 mei,

2019, van

https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2018/Eritrese_statushouders_in_Nederland

Storms, O., & Janssens, K. (2018). *Handboek Saïd en Lody: Wat wij doen kan jij ook*. Verkregen op 11 februari, 2019, van <https://www.movisie.nl/publicatie/handboek-saidlody>.

Van Wonderen, R., & Wagenaar, W. (2015). *Antisemitisme onder jongeren in Nederland: Oorzaken en triggerfactoren*. Verkregen op 11 februari, 2019, van <https://www.verweyjonker.nl/doc/2015/114034%20Antisemitisme%20onder%20jongeren%20in%20Nederland.pdf>.

VluchtelingenWerk Nederland (2018). *Vluchtelingen in getallen 2018*. Verkregen op 28 mei, 2019, van <https://www.vluchtelingenwerk.nl/feiten-cijfers/cijfers-over-vluchtelingen-nederland-europa-wereldwijd>

Wynne, R. (2002). *Facilitation Skills: Working with Adult Learners*. Verkregen op 2 juni, 2019, van <http://www.ucd.ie/teaching/t4media/UCDTLT0035.pdf>

Bijlage I: Interdisciplinariteit

Bij deze studie is gebruik gemaakt van een interdisciplinair perspectief. Voor deze studie dat dit zeer waardevol. Waar wetenschappelijke onderzoeken veelal in een bijpassende setting plaatsvinden, gaat deze studie over een project in de praktijk. De praktijk houdt zich niet aan de scheidslijnen die in de wetenschap tussen disciplines worden aangehouden, dus is het simpelweg onmogelijk om deze projecten in een hokje te plaatsen en vanuit één discipline te onderzoeken. Alleen door inzichten van meerdere wetenschappelijke disciplines te gebruiken kan het probleem in zijn volledigheid worden onderzocht.

Het probleem in deze studie kan worden omschreven als een sociologisch probleem. Beeldvorming over groepen en de onderlinge attitudes tussen groepen binnen de samenleving zijn kwesties met een sociologisch aspect. Om het probleem op te lossen worden inzichten uit de pedagogische wetenschappen en de communicatiewetenschappen toegepast. Zo wordt gekeken naar de individuele ontwikkeling van beeldvorming en het leerproces van volwassenen, die beide hun oorsprong vinden in de pedagogische wetenschappen. Daarnaast wordt ook rekening gehouden met de culturele sensitiviteit van de statushouders middels een ontwikkelingsmodel vanuit de communicatiewetenschappen (die overigens ook zijn oorsprong in een andere discipline had kunnen hebben, zoals de culturele antropologie).

Verder kan er meer inzicht in het probleem worden verkregen door meerdere wetenschappelijke onderzoeksmethoden te gebruiken. Om de invloed van het bezoek aan het Anne Frank Huis te bepalen wordt kwantitatief onderzoek verricht. In deze studie gebeurde dit middels een vragenlijst. Daarnaast wordt ook gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. De interviews kunnen motivaties, standpunten of visies blootleggen die (nog) niet in de theorie of data naar voren zijn gekomen. Deze data kunnen dus extra resultaten opleveren, wat niet mogelijk was geweest met enkel kwantitatief onderzoek. Deze resultaten zullen dan leiden tot meer inzicht in het probleem.

Bijlage II: VragenlijstenNEDERLANDS**Vragenlijst “Saïd & Lody”**

Wij doen onderzoek naar de activiteiten van Saïd en Lody en wij hebben jouw hulp nodig. De vragen gaan over joodse mensen. De vragenlijst is anoniem, dus niemand weet wat jij invult. Je kunt elk moment stoppen met het beantwoorden van de vragen, deelname is vrijwillig.

Omcirkel bij iedere vraag het nummer dat het beste bij jou past:

- 1 = helemaal niet mee eens
- 2 = niet eens
- 3 = neutraal
- 4 = mee eens
- 5 = helemaal mee eens

Schrijf alsjeblieft **NIET** je naam op de vragenlijst.

Alvast bedankt,
Vera Heugen & Robin Stuiver

1. *Voordat ik naar Nederland kwam vond ik Joden aardig.*

 Helemaal niet mee eens 1 2 3 4 5 Helemaal mee eens

2. *Vandaag vind ik Joden aardig.*

 Helemaal niet mee eens 1 2 3 4 5 Helemaal mee eens

3. *Contact met Joodse mensen vind ik goed.*

 Helemaal niet mee eens 1 2 3 4 5 Helemaal mee eens

4. *Ik begrijp wat het betekent om joods te zijn in de Nederlandse samenleving.*

 Helemaal niet mee eens 1 2 3 4 5 Helemaal mee eens

5. *Ik zie veel gelijkenissen tussen joodse mensen en mijzelf.*

 Helemaal niet mee eens 1 2 3 4 5 Helemaal mee eens

6. *Ik geloof dat mensen in Nederland in 2019 met verschillende geloofsovertuigingen in vrede samenleven.*

 Helemaal niet mee eens 1 2 3 4 5 Helemaal mee eens

ENGLISH**Questionnaire “Saïd & Lody”**

Our research is about the activities of Saïd and Lody and we need your help. The questions are about Jewish people. The questionnaire is anonymous, so nobody knows your answers. You can stop answering the questions anytime you want, participation is voluntary.

For each question, circle the number that suits you best:

1 = strongly disagree

2 = disagree

3 = neutral

4 = agree

5 = strongly agree

Please do **NOT** write your name on the questionnaire.

Thank you in advance,

Vera Heugen & Robin Stuiver

1. *Before I came to The Netherlands, I thought Jews were nice.*

Strongly disagree 1 2 3 4 5 Strongly agree

2. *Today, I think Jews are nice.*

Strongly disagree 1 2 3 4 5 Strongly agree

3. *I find contact with Jewish people okay.*

Strongly disagree 1 2 3 4 5 Strongly agree

4. *I understand what it means to be Jewish in The Netherlands.*

Strongly disagree 1 2 3 4 5 Strongly agree

5. *I see many similarities between Jewish people and myself.*

Strongly disagree 1 2 3 4 5 Strongly agree

6. *I believe that people with different religions in The Netherlands live together peacefully in 2019.*

Strongly disagree 1 2 3 4 5 Strongly agree

Bijlage III: Topic-lijst

Topic	Vragen
Projecten van Saïd en Lody	Wat kunt u vertellen over het [naam] project van Saïd en Lody?
	Wat is het doel van het project?
	Wat is de reden voor het project?
	Is er een probleem of hulpvraag?
Samenwerking met Saïd en Lody	Hoe is de samenwerking met Saïd en/of Lody tot stand gekomen?
	Wat zijn uw ervaringen met de samenwerking met Saïd en/of Lody?
Saïd en Lody zelf	Wat is typerend voor Saïd en/of Lody als persoon?
	Wat is hun werkwijze?
	Wat is de rolverdeling tijdens een project?
	Hoe gaat dit in zijn werk?
Rolmodellen	Wie zijn een rolmodel en waarom?
	Wat is de rol van docenten?
	Wat is de aanpak van deze rolmodellen?
	Welke invloed hebben deze rolmodellen op de doelgroep?
Het gesprek aangaan	Hoe gaat u het gesprek aan?
	Wat is het doel van deze gesprekken?
	Wat is de houding van de doelgroep, ten aanzien van het project, aan het begin en het eind?
	Welke ervaringen heeft u opgedaan toen u het gesprek aan wilde gaan?
	Wat is de invloed of het effect van het aangaan van een gesprek?
Beeldvorming	Wat is de beeldvorming van de doelgroep ten aanzien van [groep] aan het begin en het eind van het project?

Methoden Anne Frank Huis	Wat kunt u vertellen over de programma's?
	Wat is het doel van deze programma's?
	Hoe worden de programma's bij het Anne Frank Huis aangepakt?
	Waar moet rekening mee worden gehouden bij zo'n programma?
	Waar liggen de moeilijkheden?
	Wat zijn uw ervaringen met de groepen die zo'n programma hebben?
	Hoe stelt u zichzelf op naar de groep?
	Wat voor houding neemt u aan?
	Wat is, volgens u, de invloed of de effectiviteit van deze programma's?

Bijlage IV: Overzicht interview informatie

Code	Geslacht	Datum	Duur gesprek	Locatie	Aanwezigen
PE	Man	13-03-19	Onbekend	WOW, Amsterdam	(RS) Robin Stuiver
ME	Man	21-03-19	00:48:30	Middelbare school, Nederland	(GG) Gerliene van Ginkel (IR) Iepke Rijcken (RS) Robin Stuiver
VC	Man	28-03-19	00:48:27	Middelbare school, Nederland	(GG) Gerliene van Ginkel (IR) Iepke Rijcken (RS) Robin Stuiver
OSKJ	Vrouw (2x)	08-04-19	00:55:43	Movisie, Utrecht	(SG) Sofie van Graas (GG) Gerliene van Ginkel (VH) Vera Heugen (FH) Friso Hoeneveld (IR) Iepke Rijcken
LK	Man	30-04-19	01:09:21	De Nieuwe Poort, Amsterdam	(VH) Vera Heugen (IR) Iepke Rijcken (RS) Robin Stuiver
SB	Man	09-05-19	00:46:37	WOW, Amsterdam	(IR) Iepke Rijcken (RS) Robin Stuiver
CT	Man	03-06-19	00:48:54	Anne Frank Huis, Amsterdam	(VH) Vera Heugen (RS) Robin Stuiver

Bijlage V: Code-boom

Name	Memo Link	Files	References	Created On	Created By	Modified On	Modified By
Beeldvorming		4	6	30-5-2019 12:31	R.H.A.	6-6-2019 13:08	R.H.A.
Culturele aspecten		2	3	30-5-2019 12:23	R.H.A.	31-5-2019 13:04	R.H.A.
Ethiciteit		1	2	30-5-2019 14:20	R.H.A.	30-5-2019 14:23	R.H.A.
Religie		2	3	30-5-2019 12:23	R.H.A.	22-6-2019 11:00	R.H.A.
Doelgroep		1	2	6-6-2019 13:11	R.H.A.	6-6-2019 13:13	R.H.A.
Gevoel		0	0	31-5-2019 11:14	R.H.A.	31-5-2019 11:14	R.H.A.
Dubbel gevoel		1	1	30-5-2019 11:38	R.H.A.	30-5-2019 11:38	R.H.A.
Ertoe doen		2	3	30-5-2019 14:28	R.H.A.	30-5-2019 15:38	R.H.A.
Niet comfortabel		1	1	6-6-2019 13:38	R.H.A.	6-6-2019 13:38	R.H.A.
Onzekerheid		1	1	30-5-2019 11:05	R.H.A.	30-5-2019 11:05	R.H.A.
Veilig voelen		1	3	6-6-2019 13:04	R.H.A.	6-6-2019 13:38	R.H.A.
Groepsverschillen		2	4	6-6-2019 13:27	R.H.A.	22-6-2019 12:34	R.H.A.
Houding		4	9	30-5-2019 11:28	R.H.A.	22-6-2019 12:33	R.H.A.
Confrontatie		1	1	30-5-2019 15:25	R.H.A.	30-5-2019 15:25	R.H.A.
Groelen		1	1	30-5-2019 11:24	R.H.A.	30-5-2019 11:24	R.H.A.
Herkennings		2	2	30-5-2019 12:34	R.H.A.	30-5-2019 14:58	R.H.A.
Vertelling		4	15	30-5-2019 11:11	R.H.A.	31-5-2019 13:05	R.H.A.
Visualiseringen		1	1	30-5-2019 11:21	R.H.A.	30-5-2019 11:21	R.H.A.
Niet confronterend		1	1	30-5-2019 11:38	R.H.A.	31-5-2019 11:46	R.H.A.
Niet groeten		1	2	30-5-2019 11:15	R.H.A.	30-5-2019 11:24	R.H.A.

Ongeïnteresseerd	1	1	6-6-2019 13:14	R.H.A.	22-6-2019 12:30	R.H.A.
Vaardigheden	0	0	31-5-2019 13:11	R.H.A.	22-6-2019 10:51	R.H.A.
Presteren	1	1	30-5-2019 11:22	R.H.A.	30-5-2019 11:22	R.H.A.
Sociale vaardigheden	1	1	31-5-2019 11:47	R.H.A.	31-5-2019 11:50	R.H.A.
Taalgebruik	3	4	31-5-2019 11:47	R.H.A.	31-5-2019 12:42	R.H.A.
Tips	1	1	30-5-2019 13:11	R.H.A.	30-5-2019 13:11	R.H.A.
Educatie	0	0	31-5-2019 11:26	R.H.A.	22-6-2019 12:47	R.H.A.
Educatie op maat	1	1	6-6-2019 13:24	R.H.A.	6-6-2019 13:24	R.H.A.
Educatieve missie	1	2	6-6-2019 12:54	R.H.A.	6-6-2019 13:12	R.H.A.
Ervarend leren	2	4	30-5-2019 11:35	R.H.A.	22-6-2019 11:18	R.H.A.
Kennis	1	1	30-5-2019 11:33	R.H.A.	30-5-2019 11:33	R.H.A.
Voorlichting	1	1	30-5-2019 14:29	R.H.A.	31-5-2019 11:29	R.H.A.
Gedrag projectleider	0	0	31-5-2019 10:56	R.H.A.	22-6-2019 12:02	R.H.A.
Gevoel	0	0	22-6-2019 12:37	R.H.A.	22-6-2019 12:37	R.H.A.
Betrokkenheid	1	1	30-5-2019 11:40	R.H.A.	30-5-2019 11:40	R.H.A.
Energie in steken	1	1	31-5-2019 12:36	R.H.A.	31-5-2019 12:36	R.H.A.
Gevoel overbrengen	2	3	30-5-2019 11:14	R.H.A.	30-5-2019 11:47	R.H.A.
Houding	0	0	22-6-2019 12:38	R.H.A.	22-6-2019 12:38	R.H.A.
Aandacht	2	4	30-5-2019 14:18	R.H.A.	30-5-2019 15:28	R.H.A.
Flexibel zijn	1	1	22-6-2019 12:28	R.H.A.	6-6-2019 13:55	R.H.A.

Openheid	1	1	30-5-2019 15:07	R.H.A.	30-5-2019 15:07	R.H.A.
Positiviteit	2	2	30-5-2019 11:36	R.H.A.	30-5-2019 14:32	R.H.A.
Vooroordelen	1	1	6-6-2019 13:24	R.H.A.	6-6-2019 13:24	R.H.A.
Vaardigheden	0	0	22-6-2019 12:38	R.H.A.	22-6-2019 12:38	R.H.A.
Begrip tonen	1	1	31-5-2019 12:43	R.H.A.	31-5-2019 12:44	R.H.A.
Drive	1	2	30-5-2019 10:48	R.H.A.	30-5-2019 11:23	R.H.A.
Elkaar aanvullen	1	2	6-6-2019 13:41	R.H.A.	6-6-2019 13:41	R.H.A.
Leiding nemen	1	1	6-6-2019 12:56	R.H.A.	6-6-2019 12:56	R.H.A.
Luisteren	1	2	30-5-2019 14:54	R.H.A.	31-5-2019 12:00	R.H.A.
Relatie onderhouden	1	3	30-5-2019 13:17	R.H.A.	31-5-2019 12:48	R.H.A.
Ruimte geven	1	3	6-6-2019 12:56	R.H.A.	6-6-2019 13:15	R.H.A.
Vertrouwen	1	3	30-5-2019 14:09	R.H.A.	30-5-2019 14:11	R.H.A.
Omgeving	4	4	30-5-2019 13:13	R.H.A.	30-5-2019 14:51	R.H.A.
Programma Doel	0	0	6-6-2019 13:49	R.H.A.	6-6-2019 13:49	R.H.A.
Effectiviteit programma	1	8	6-6-2019 12:52	R.H.A.	22-6-2019 11:11	R.H.A.
Expertise	0	0	31-5-2019 13:02	R.H.A.	22-6-2019 10:51	R.H.A.
Feedback	1	1	6-6-2019 13:10	R.H.A.	22-6-2019 11:19	R.H.A.
Flexibel zijn	1	2	6-6-2019 13:18	R.H.A.	6-6-2019 13:41	R.H.A.
Gesprek aangaan	5	9	6-6-2019 13:29	R.H.A.	6-6-2019 13:55	R.H.A.
Individuele focus	1	2	30-5-2019 11:10	R.H.A.	30-5-2019 15:35	R.H.A.
			6-6-2019 13:03	R.H.A.	22-6-2019 16:00	R.H.A.

Ontmoeting	2	4	4	6-6-2019 13:00	R.H.A.	22-6-2019 16:13	R.H.A.
Praten	4	5	5	31-5-2019 12:29	R.H.A.	22-6-2019 16:01	R.H.A.
Lange termijn effect	1	1	1	30-5-2019 14:18	R.H.A.	30-5-2019 14:18	R.H.A.
Maximaal mensen bereiken	1	1	1	6-6-2019 13:16	R.H.A.	6-6-2019 13:16	R.H.A.
Persoonlijk verhaal	2	5	5	6-6-2019 13:00	R.H.A.	22-6-2019 11:17	R.H.A.
Relevantie	2	5	5	30-5-2019 11:31	R.H.A.	22-6-2019 15:53	R.H.A.
Samenwerking	1	1	1	30-5-2019 15:09	R.H.A.	30-5-2019 15:09	R.H.A.
Succesfactor	2	3	3	30-5-2019 11:27	R.H.A.	30-5-2019 12:13	R.H.A.
Vernieuwen	1	2	2	30-5-2019 11:03	R.H.A.	30-5-2019 11:03	R.H.A.
Voorbereiding	1	3	3	30-5-2019 11:30	R.H.A.	30-5-2019 11:32	R.H.A.
Indeling	1	9	9	6-6-2019 12:50	R.H.A.	22-6-2019 11:11	R.H.A.
Moelijkheden	0	0	0	22-6-2019 10:55	R.H.A.	22-6-2019 10:55	R.H.A.
Docenten	2	2	2	22-6-2019 11:20	R.H.A.	22-6-2019 11:35	R.H.A.
Samenwerking	1	1	1	22-6-2019 11:34	R.H.A.	22-6-2019 11:34	R.H.A.
Taalbarrière	1	2	2	6-6-2019 13:25	R.H.A.	6-6-2019 13:26	R.H.A.
Rolmodel	1	1	1	30-5-2019 15:19	R.H.A.	30-5-2019 15:19	R.H.A.
Leidende rol	1	1	1	30-5-2019 14:55	R.H.A.	30-5-2019 14:55	R.H.A.
Peer-educator	2	2	2	30-5-2019 15:17	R.H.A.	30-5-2019 15:19	R.H.A.
Rol docent	4	7	7	30-5-2019 11:27	R.H.A.	30-5-2019 15:27	R.H.A.
Verschil persoonlijke	3	5	5	30-5-2019 10:48	R.H.A.	30-5-2019 14:53	R.H.A.

id								
Uniek zijn	1	1	6-6-2019 12:53	R.H.A.	6-6-2019 12:53	R.H.A.		
Voorbeeld zijn	2	8	31-5-2019 12:05	R.H.A.	31-5-2019 12:14	R.H.A.		